

KRISTIANSTAD

Staden i Vattenriket

LEIF MÄRTENSSON

Vatten har alltid omgivit Kristianstad. Läget i vattenrika trakter var en förutsättning för Christian 4, influerad av holländska arkitekter, att låta bygga en fästning i denna del av Danmark, en fästning vars styrka berodde på de omgivande vattendragen, sjöarna och kärrmarkerna, vilka skulle hålla en eventuell belägrare på behörigt och kontrollerbart avstånd.

Vattnet kommer från Helgeå, vars vattenuptagningsområde täcker en ca 150 km lång och 30–50 km bred zon från Rydaholm, NO Ljungby. Den stora sjön Möckeln ingår liksom Finjasjön med Almaån. Antalet små sjöar och mindre vattendrag inom området är stort. Nio kraftverk dämmer upp och tar vara på vattnet så långt det går. Det äldsta är Torsebro från 1909 och bland de äldre, Knislinge och Brittedal.

Under andra halvan av 1800-talet strävade man efter att vinna mer åkermark och en rad sjöar utsattes för sjösänkningar. De flesta av dessa, till exempel Råbelövssjön, Ivösjön och Oppmannasjön låg höjdlägesvis lämpligt till och var lätta att åtgärda. En sjö eller vik av en annan sjö, som Nosabysjön nere på låglandet, blev besvärligare genom att botten av sjön låg under havets nivå. Det blev således ingen urtappning utan urpumpning vilket krävde att en vall byggdes mot Hammarsjöns återstod.

Hammarsjövallen belastades från början med en väg samt från 1886 med en järnväg vilket inte var avsett från början. En järnväg belastar en damm hårt genom att tågens stora tyngd ger upphov till vibrationer. Godstågens tyngd har uppgått till ca 2 000 ton vilket motsvarar ungefär 1 500 personbilar. En järnväg, en gång byggd och i bruk, är heller inte lätt att flytta och så är förhållandet för Åhusjärnvägen. I planeringsskedet på 1880-talet förkastades ett alternativ med järnvägsvall inne från stationen till vallen i söder alldeles längs ån för att då ”gratis” få en vall mot ån.

Vattenståndet är inte stabilt. Helgeå ger varje år upphov till en vårflod. Långvariga regn ger också upphov till höga vattenstånd. Naturkrafterna rår vi inte över. Lägen med stora regn eller stor snösmältning då vattenmagasinen, våtmarkerna och sjöarna redan i förväg är fyllda kan ge upphov till mycket svårbemästrade högvatten. Klimatförändringarna, vilka vi ser en början av med höjda lufttemperaturer, kan förvärra situationen. Utdikningar innebär att

markerna släpper ifrån sig mer vatten. Vattenståndet i världshaven med Östersjön, liksom stormar som ligger på från öster eller sydöst påverkar också den del av Helgeå som rinner på slätten söder om Torsebro. Naturen med sin väderlek, där en icke förutsägbar slump spelar in, har inget minne; ett högt vattenstånd ett år kan följas av ett nytt to m samma år eller så sker detta först efter många år. Människan verkar alltid bli överraskad.

Flera svåra översvänningsfall har inträffat i Östersjön utan att flodvatten varit berört. Ett exempel är från 1872 på södra Själland med Falster och Lolland m fl öar då vattenståndet, genom en rad sammanhängande orsaker plötsligt steg med ca 6 meter med mycket stora skador som följd. Dalälven samt Klarälven med Väneren har vi sett översvämmas under senare år.

I Kristianstad har det vid flera tillfällen under de senaste 100 åren, varit besvärliga högvatten. Särskilt besvärligt var det flera gånger under 1910-talet, 1928 och 1980. Turligt nog har inte vid dessa tillfällen naturens krafter arbetat samlat mot staden.

Översvämningar i början av februari 1916. Vi ser en bild från Vilan med gamla kemitvätten, riven 2001. Den gången räddade hårda ostliga vindar och delar av Vilan måste utrymmas. Vattnet stod meterhögt i Tivoliparken och på Fisktorget. (13 mars 1916. Bild ur Hvar 8 Dag.)

Under februari 2002 uppstod ett allvarligt läge. Vattenmagasin, sjöar och kärr uppe i Småland och i norra Skåne var sedan föregående år fyllda av vatten och kunde inte svälja mer. Ingen frost hade fryst till vattendragen. Vattnet från stora och ihållande regn måste ut och följde ån. Kristianstad blev illa utsatt, både inne vid "gamla" staden och längs Hammarsjön. Skapandet av Vattenriket, med sina bevarade översvänningsområden, är en välsignelse vilket ger plats till stora vattenmängder. Denna gång räckte dock dessa inte till.

Hammarsjövallen är livsviktig eftersom renings- och räddningsverk samt del av lasarettet samt stora delar av Österäng m m ligger på gamla Nosabysjöns

Lastageplatsen den 5 februari 2002. (Foto författaren)

botten. Även el- och Allöverk ligger illa till längs Helgeå. Tivoliparken har ansetts vara mindre viktig, åtminstone att döma av de åtgärder mot översvämning som vidtagits genom åren.

Vattnet stod som högst med 200 cm över havet vid Lastageplatsen, 215 cm vid Barbacka och 189 cm i Hammarsjön. Vindarna låg på från rätt håll så Östersjön tog emot vatten så långt åfaran räckte till. Dagarna 4–6 februari var värst. För att jämföra med tidigare översvämningar (se diagram) bör påpekas, att nivåerna före muddringen 1940–45 låg ca 30 cm högre. En viss genomströmning förekom genom Hammarsjövallen.

Åtgärder måste snabbt vidtagas. En särskild räddningsverksorganisation sattes upp. Trafiken på Hammarsjövallen stoppades och en tryckbank på 40 000 ton lades ut på 5 dygn längs vallens insida. Vallarna mot Vilan och Härlövsängaleden byggdes ut. Vid Barbacka lades en ny modell av transportabel och monterbar vall, utnyttjad förra året vid översvämningarna i Arvika. Bilderna till artikeln talar sitt tydliga språk. Staden höll på att bli kringränd. Åkrarna längs Hammarsjön och söder därom samt söder Torsebro översvämmades. Den nästan vattenfyllda Tivoliparken måste stängas av med hänsyn till att träden riskerade att falla genom uppluckrade rotsystem.

Tivoliparken den 5 februari 2002. (Foto författaren)

En ovanligt torr och vacker vårperiod torkade sedan upp de översvämmade områdena ovanligt snabbt vilket begränsade skadorna för jordbruket. Järnvägen längs vallen flyttades under våren över till gamla vägbanan och vägtrafiken stängdes av helt. Protesterna blev stora från Hammarlundsborna. De monterbara vallanordningarna togs lätt bort. De byggda jordvallförstärkningarna blir kvar. När detta skrivs är de övriga långsiktiga åtgärderna fortfarande under utredning. En utbyggnad av skyddet är nödvändig. Analyser visar att beredskapen för ett än värre läge måste byggas upp. En fullgod lösning kommer att ta tid, men bit för bit måste omgäende åtgärdas.

Några exempel: Området vid Barbacka med elverket måste ges hög prioritet. Slussystemet mellan ån och kanalen runt staden måste höjas, vallarna på Söder måste förstärkas ... - o s v.

Årets händelser har givit många tankeställare. Att Hammarsjövallen skulle orsaka besvärligheter stod nog klart men att delar av själva innerstaden var så utsatta blev för många en överraskning.

De nya höghusen vid Helgeå nedanför Kvarnen placerades väl inte så bra (de två sista klara 2002). Kanske bör många medborgares farhågor för utbyggnad på västra delen av Näsbyfältet tas på allvar; det kan bli ö- eller sjöbebyg-

Beredskap inför fortsatt översvämning genom monterbar vall bestående av plåtställning och tjock plast som hålls fast nere mot marken genom sandsäckar. (Foto författaren)

gelse. Satsningen på Vattenriket har varit riktig; att dika ut markerna vore dömt att misslyckas.

Föreningen Gamla Christianstad har bland annat i Årsskriften för 1996 beskrivit historien om Kristianstad och vattnet. Av detta borde man ha tagit bättre lärdom.

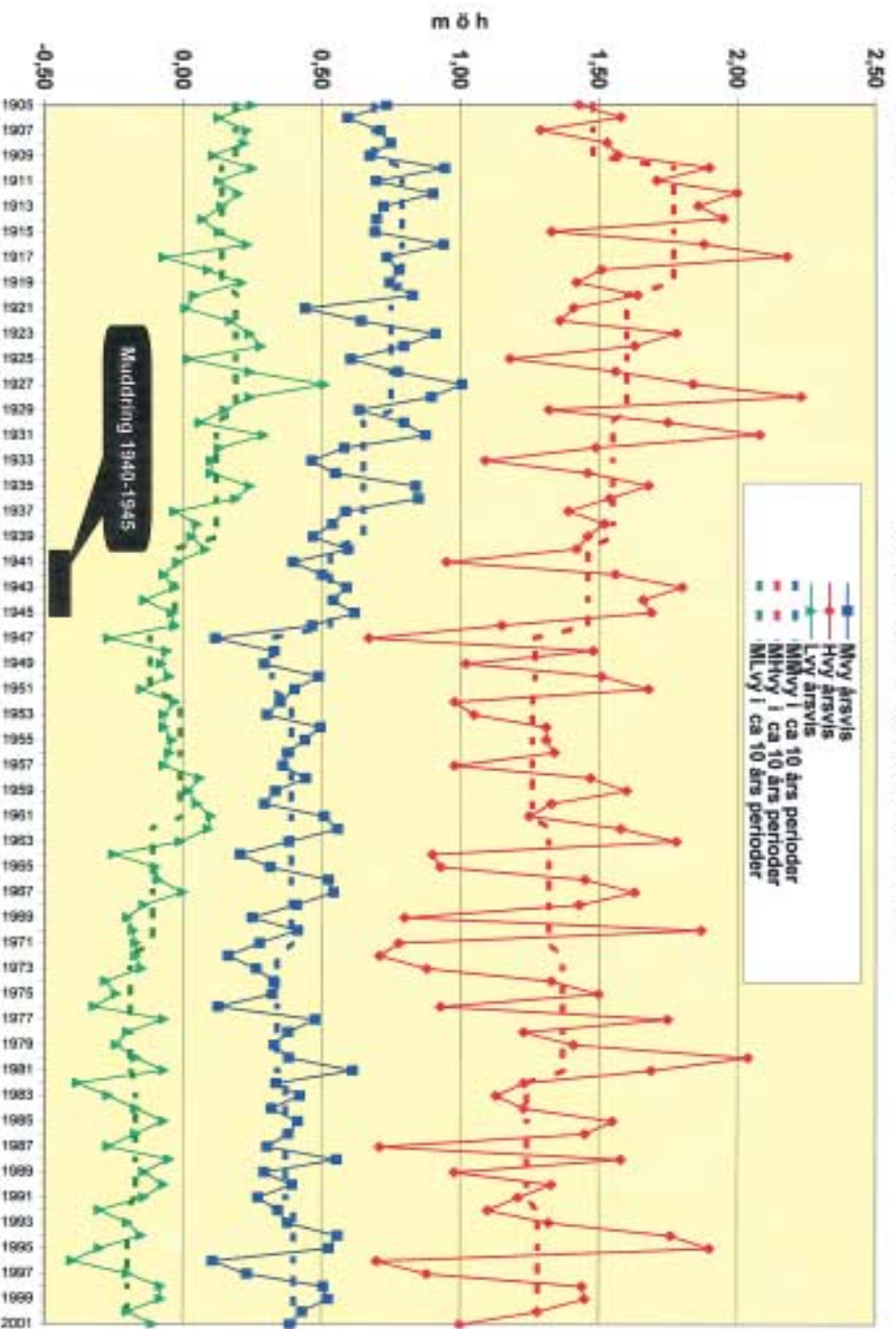
LITTERATUR

Föreningen Gamla Christianstads årsskrifter 1996 och 2001.

Tidningen Kristianstad mars 2002

Kristianstadsbladet febr-mars 2002

Leif Mårtensson, född 1937, överste och tidigare regementschef för Kunglig Wendes artilleriregemente. Ordförande i Föreningen Gamla Christianstad. Skriver om militär- och lokalhistoria m.m.

*Flygbild från NV med staden och Hammarsjön i bakgrunden. Allöverket uppe till vänster. Järnvägen Karpalund mot Kristianstad är helt kringfluten.
(Foto Stadsingenjörskontoret)*

Flygbild från SO med de nya bostadshusen vid Barbacka ner till. I bakgrunden syns Karpalund. (Foto Stadsingenjörskontoret)

Flygbild över Tivoliparken. De av vit plast täckta provisoriska vallarna ringar in Barbacka med badhus, bostäder och elverk. (Foto Stadsingenjörskontoret)

*Barbacka i februari 2002. Kanalhuset (överst) och ställverket (underst).
Foto författaren*